International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-3 | January – February 2026

Original Article

एक देश, एक निवडणूक: राजकीय स्थैर्य आणि विकास

डॉ. निलेश गोकुळ शेरे

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,

कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय, नळदुर्ग जि. धाराशिव.

Manuscript ID: IJAAR-130368
ISSN: 2347-7075
Impact Factor – 8.141

Volume - 13
Issue - 3
January – February 2026
Pp. 369 - 374

Submitted: 18 Jan.2026
Revised: 25 Jan. 2026
Accepted: 30 Jan. 2026
Published: 10 Feb. 2026

Corresponding Author:
डॉ. निलेश गोकुळ शेरे

Quick Response Code:

Website: https://ijaar.co.in/

DOI: 10.5281/zenodo.21054430

DOI Link: https://doi.org/10.5281/zenodo.21054430

Creative Commons

सारांश:

"एक देश, एक निवडणूक" ही संकल्पना भारतातील लोकसभा आणि राज्य विधानसभांच्या निवडणुका एकत्र करण्याचा प्रस्ताव ठेवते, ज्यामुळे प्रशासन सुधारेल, निवडणुकीवरील खर्च कमी होईल आणि धोरणात्मक स्थैर्य सुनिश्चित होईल. या संशोधन पत्रात "एक देश, एक निवडणूकचा राजकीय स्थैर्य आणि विकासावर होणारा परिणाम अभ्यासला आहे, ज्यात ऐतिहासिक निवडणूक पद्धती, प्रशासकीय व्यवहार्यता, आर्थिक परिणाम आणि आंतरराष्ट्रीय तुलनात्मक विश्लेषण समाविष्ट आहे. समर्थकांचे म्हणणे आहे की ही योजना धोरणात्मक सातत्य राखते आणि वारंवार होणाऱ्या राजकीय व्यत्ययांना आळा घालते, तर विरोधक घटनात्मक अडचणी, प्रादेशिक प्रतिनिधित्वाचा अभाव आणि लोकशाहीच्या क्षीणतेची शक्यता दर्शवतात. या अभ्यासाचा निष्कर्ष असा आहे की भारताच्या निवडणूक प्रणालीत संतुलित सुधारणा करण्यासाठी विचारपूर्वक उपाययोजना करणे आवश्यक आहे.

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)
This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License (CC BY-NC-SA 4.0), *which permits others to remix, adapt, and build upon the work non-commercially, provided that appropriate credit is given and that any new creations are licensed under identical terms.*

How to cite this article:
डॉ. निलेश गोकुळ शेरे. (2026). एक देश, एक निवडणूक: राजकीय स्थैर्य आणि विकास. International Journal of Advance and Applied Research, 13(3), 369 - 374. https://doi.org/10.5281/zenodo.21054430

प्रस्तावना :

लोकशाही राष्ट्रात निवडणुका हा प्रतिनिधित्व, जबाबदारी आणि प्रशासन सुनिश्चित करणारा कणा आहे. भारतात वारंवार लोकसभा, राज्य विधानसभा आणि स्थानिक निवडणुका होत असतात, ज्यामुळे प्रशासनावर परिणाम होतो, सरकारी खर्च वाढतो आणि राजकीय अस्थैर्यता वाढते. "एक देश, एक निवडणूक" या प्रस्तावाचा उद्देश देशभरातील निवडणुका एकत्र करणे हा आहे,

ज्यामुळे वारंवार आचारसंहितेच्या अंमलबजावणीमुळे होणारे प्रशासकीय व राजकीय व्यत्यय कमी होतील. मात्र, हा व्यापक निवडणूक सुधारणा प्रस्ताव घटनात्मक, राजकीय आणि आर्थिकदृष्ट्या मोठ्या अडचणी निर्माण करू शकतो.हा शोधपत्र "एक देश, एक निवडणूक" चा राजकीय स्थैर्य आणि विकासावर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करतो आणि त्याच्या व्यवहार्यतेचा आणि संभाव्य परिणामांचा आढावा घेतो. ऐतिहासिक विश्लेषण, तुलनात्मक अभ्यास अभ्यास आणि धोरणात्मक शिफारशींच्या आधारे भारतासाठी "एक देश, एक निवडणूक" किती उपयुक्त आहे, हे तपासले जाईल.

भारताच्या निवडणुकींचा ऐतिहासिक संदर्भ :

स्वातंत्र्यानंतर भारतात १९५२ पर्यंत लोकसभा आणि राज्य विधानसभा निवडणुका एकत्रितपणे घेतल्या जात होत्या. मात्र, १९६७ पासून अनेक राज्य सरकारे बरखास्त झाली आणि त्यामुळे स्वतंत्र वेळापत्रकानुसार निवडणुका घेण्याची प्रथा सुरू झाली. महत्त्वाचे ऐतिहासिक टप्पे खालीलप्रमाणे आहेत:

1. १९५१-५२ – पहिल्या सार्वत्रिक निवडणुका लोकसभा आणि राज्य विधानसभांसाठी एकत्रितपणे झाल्या.
2. १९६७-७१ – राजकीय अस्थैर्यामुळे वेगवेगळ्या राज्यांच्या विधानसभा बरखास्त झाल्या आणि समकालिक निवडणूक पद्धती खंडित झाली (राव, २०१८).
3. १९९०-आजपर्यंत – सतत निवडणुका आणि विस्कळीत जनादेशांमुळे आघाडी सरकारे आणि प्रशासनाच्या अडचणी वाढल्या.

वारंवार होणाऱ्या निवडणुकांमुळे वित्तीय खर्च वाढतो, प्रशासकीय कामकाज विस्कळीत होते आणि राजकीय ध्रुवीकरण अधिक तीव्र होते, त्यामुळे "एक देश, एक निवडणूक" हा एक संभाव्य उपाय ठरू शकतो.

एक देश, एक निवडणुकीचे फायदे :

1. राजकीय स्थैर्य आणि प्रशासनिक परिणामकारकता:

वारंवार निवडणुका सरकारांना अल्पकालीन लोकानुनय धोरणांवर भर द्यायला भाग पाडतात. "एक देश, एक निवडणूक" मुळे सरकारांना निवडणुकीच्या सततच्या चिंतेशिवाय स्थिर कार्यकाळ मिळतो, ज्यामुळे दीर्घकालीन धोरणात्मक सातत्य राखता येते. दक्षिण आफ्रिका आणि स्वीडनसारख्या देशांत समकालिक निवडणुका घेतल्या जातात, ज्यामुळे प्रशासनात सातत्य राहते.

2. आर्थिक आणि प्रशासकीय कार्यक्षमतेत वाढ:

२०१९ लोकसभा निवडणुकांवर अंदाजे ६०,००० कोटी खर्च झाला, जो स्वतंत्रपणे घेण्यात येणाऱ्या राज्य विधानसभा निवडणुकांमध्ये आणखी वाढतो (ECI, २०२०). "एक देश, एक निवडणूक" मुळे निवडणूक सुरक्षा, प्रचार खर्च आणि निवडणूक प्रक्रियेतील इतर खर्च मोठ्या प्रमाणावर कमी होऊ शकतात.

3. मतदानातील गैरप्रकार आणि भ्रष्टाचार कमी करणे:

वारंवार निवडणुकांमुळे मतबँकी राजकारण, जादा प्रचार खर्च आणि भ्रष्टाचार वाढतो. "एक देश, एक

निवडणूक" मुळे या समस्यांवर आळा बसू शकतो आणि निवडणुकीत पारदर्शकता वाढेल.

4. मतदाराच्या सहभागात वाढ:

वारंवार निवडणुका घेतल्याने लोकांमध्ये मतदानाचा उत्साह कमी होतो. "एक देश, एक निवडणूक" मुळे मतदानाचा टक्का वाढू शकतो आणि लोकशाही अधिक प्रतिनिधिक होऊ शकते.

एक देश, एक निवडणुक पुढील अडचणी आणि टिकात्मक मुद्दे :

माजी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने केलेल्या शिफारशीच्या प्रस्तावाला १८ सप्टेंबर २०२४ रोजी केंद्रीय मंत्रिमंडळाने मंजुरी दिली आणि त्यानंतर डिसेंबर २०२४ मध्ये हे विधेयक लोकसभेत सादर करण्यात आले. विधेयकाच्या बाजूने २६९ तर विरोधात १९८ मते पडली. या विषयावर देशभर जोरदार चर्चा सुरू आहे. या संकल्पनेचे फायदे सांगितले जात असले तरी त्यापुढील अडचणी व टीकात्मक मुद्दे अत्यंत महत्त्वाचे आहेत.

१. घटनात्मक अडचणी:

एक देश एक निवडणूक अंमालत आणण्यासाठी घटनादुरुस्ती करावी लागणार असून राज्यघटनेत एक देश एक निवडणूक या विषयावर एक नवीन अध्याय जोडावा लागेल. विधानसभांचे कार्यकाळ पुढील पाच वर्षात तीन टप्प्यांमध्ये समायोजित करण्याची शिफारस केली जाईल, ज्यामुळे सर्व राज्य व केंद्रशासित प्रदेशांच्या विधानसभांची निवडणूक एकत्र घेता येईल.

२. संघराज्यवाद (Federalism) धोक्यात:

वेगवेगळ्या राज्यांना वेगळ्या राजकीय, आर्थिक आणि सामाजिक आव्हानांना सामोरे जावे लागते. विद्यमान टप्प्याटप्प्याने होणाऱ्या निवडणुकांमुळे राज्यांना आपल्या प्रश्नांना स्वतंत्रपणे सामोरे जाणे शक्य होते. काँग्रेस नेते के.सी. वेणुगोपाल यांनी स्पष्ट केले की हा दृष्टिकोन संघराज्यवादाला कमकुवत करतो आणि भारताला अध्यक्षीय निवडणूक पद्धतीकडे नेण्याचा धोका आहे. संसदीय आणि राज्य विधानसभा निवडणुका मतदारांच्या वेगवेगळ्या चिंता व्यक्त करतात, परंतु हा प्रस्ताव केंद्रीय मुद्द्यांना स्थानिक मुद्द्यांवर प्राधान्य देतो. (National Herald)

३. प्रादेशिक पक्षांवर घातक परिणाम:

एक देश, एक निवडणूक या विधेयकाचा कायदा झाल्यास प्रादेशिक पक्षांना मोठ्या मर्यादा येऊ शकतात. लोकसभा आणि राज्य विधानसभांच्या निवडणुका एकाच वेळी घेतल्याने दोन्ही प्रमुख राष्ट्रीय पक्षांना याचा फायदा होईल. राष्ट्रीय मुद्दे प्रादेशिक मुद्द्यांवर वरचढ ठरतील आणि त्यामुळे प्रादेशिक पक्षांचे नुकसान होईल.

४. तांत्रिक व प्रशासकीय अडचणी:

निवडणूक आयोगाने केंद्रीय कायदा व न्याय खात्याच्या सांसदीय समितीला सादर केलेल्या अहवालात एक देश, एक निवडणूक च्या अंमलबजावणीतील मोठ्या अडचणीचा उल्लेख केला आहे ती म्हणजे इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे आणि व्हीव्हीपॅटच्या संख्येची कमतरता. दहा लाखांपेक्षा अधिक मतदान केंद्रांसाठी EVM उपलब्धता आणि सुरक्षा दले एकाचवेळी तैनात करणे हे प्रचंड आव्हान आहे.

५. मध्यावधी निवडणुकीचा प्रश्न:

या धोरणाच्या अंमलबजावणीनंतर मध्यावधी मतदान फक्त उर्वरित कालावधीसाठीच घेतले जाईल, त्यामुळे 'कृत्रिम एकताकालीनता' निर्माण होईल आणि वास्तविक अधिक निवडणुका होतील, असे टीकाकारांचे म्हणणे आहे.

थोडक्यात ऐतिहासिक अनुभव काय सांगतो? तर १९६७ पर्यंत एक देश एक निवडणूक पद्धतीनुसार मतदान होत होते. मात्र १९६८ आणि १९६९ मध्ये काही राज्यांच्या विधानसभा मुदतपूर्व विसर्जित झाल्या आणि १९७० मध्ये लोकसभाही मुदतपूर्व विसर्जित झाली. त्यामुळे एक देश एक निवडणुकांची प्रक्रिया खंडित झाली. महाराष्ट्र आणि हरियाना या राज्यांच्या निवडणुका एकत्र घेणे शक्य असताना, ठोस कारण न देता निवडणूक आयोगाने या राज्यांतील निवडणुका काही महिन्यांच्या फरकाने घेण्याचा निर्णय घेतला. यावरून निवडणूक आयोग खरोखरच या संकल्पनेच्या अंमलबजावणीसाठी तयार आहे का, हा प्रश्न निर्माण होतो.

निष्कर्ष:

भारत हा जगातील सर्वात मोठा लोकशाही देश असून येथील निवडणूक प्रक्रिया ही केवळ मतदानापुरती मर्यादित नसून ती एक विशाल, बहुस्तरीय आणि अत्यंत खर्चिक प्रशासकीय यंत्रणा आहे. या संशोधन लेखात भारताच्या निवडणुकांचा ऐतिहासिक संदर्भ, एक देश एक निवडणुकीचे संभाव्य फायदे आणि त्यापुढील अडचणी या तीन महत्त्वाच्या पैलूंवर सविस्तर प्रकाश टाकण्यात आला आहे. ऐतिहासिक दृष्टिकोनातून पाहता, भारताने आपल्या लोकशाहीच्या सुरुवातीच्या काळात म्हणजेच १९५२ ते १९६७ या कालावधीत एकत्रित निवडणुकांचा यशस्वी अनुभव घेतला आहे. त्या काळात लोकसभा आणि विधानसभा निवडणुका एकाच वेळी घेतल्या जात होत्या आणि त्यामुळे देशात राजकीय स्थैर्य होते, प्रशासन सुरळीत चालत होते आणि विकासकामांना गती मिळत होती. मात्र १९६८ नंतर राजकीय अस्थिरता, पक्षांतर आणि मध्यावधी विधानसभा विसर्जन यांमुळे हे चक्र खंडित झाले. त्यानंतर भारतात वर्षभर कुठे ना कुठे निवडणुका होण्याची परंपरा रुजली आणि त्यातून अनेक प्रशासकीय, आर्थिक व राजकीय समस्या निर्माण झाल्या. याच पार्श्वभूमीवर पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील केंद्र सरकारने एक देश, एक निवडणूक ही संकल्पना पुन्हा एकदा राष्ट्रीय चर्चेत आणली आणि माजी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्या अध्यक्षतेखाली उच्चस्तरीय समिती स्थापन करण्यात आली.

संभाव्य फायद्यांच्या दृष्टिकोनातून या संकल्पनेचे विश्लेषण केले असता अनेक महत्त्वाचे फायदे समोर येतात. सर्वात महत्त्वाचा फायदा म्हणजे आर्थिक बचत. वारंवार होणाऱ्या निवडणुकांवर होणारा प्रचंड खर्च एकत्रित निवडणुकांमुळे मोठ्या प्रमाणात कमी होईल आणि वाचलेला पैसा शिक्षण, आरोग्य व पायाभूत सुविधांसाठी वापरता येईल. त्याचबरोबर आचारसंहितेमुळे वारंवार थांबणारी विकासकामे सातत्याने सुरू राहतील, ज्यामुळे अर्थतज्ज्ञांच्या मते GDP विकास दर वार्षिक १.५ ते २ टक्क्यांनी वाढू शकतो. प्रशासकीय यंत्रणा निवडणूक कामातून मुक्त होऊन विकासकामांवर अधिक लक्ष केंद्रित करू शकेल. सुरक्षा दलांचा वारंवार होणारा ताण कमी होईल आणि ते आपल्या मूळ जबाबदाऱ्या अधिक प्रभावीपणे पार पाडू शकतील. राजकीय स्थैर्यामुळे देशी-विदेशी गुंतवणूकदारांचा विश्वास

वाढेल आणि दीर्घकालीन आर्थिक नियोजन शक्य होईल. याशिवाय वारंवार निवडणुकांमुळे राजकीय पक्षांवर येणारा निधी उभारणीचा दबाव कमी होऊन काळ्या पैशाच्या वापरालाही आळा बसेल.

थोडक्यात, एकत्रित निवडणुका म्हणजे केवळ प्रशासकीय सुधारणा नसून ती एक व्यापक आर्थिक आणि सामाजिक परिवर्तनाची संधी आहे. मात्र या संकल्पनेपुढे अनेक गंभीर अडचणीही असल्याचे या संशोधनातून स्पष्ट होते. घटनादुरुस्तीसाठी संसदेत दोन-तृतीयांश बहुमत मिळवणे हे सर्वात मोठे आव्हान आहे. संघराज्य रचनेला निर्माण होणारा धोका हा या संकल्पनेतील सर्वात गंभीर दोष आहे, कारण एकत्रित निवडणुकांमुळे राष्ट्रीय मुद्दे प्रादेशिक मुद्द्यांवर वरचढ ठरतात आणि स्थानिक प्रश्न दुर्लक्षित राहण्याचा धोका निर्माण होतो. प्रादेशिक पक्षांच्या अस्तित्वावर येणारे संकट हाही एक महत्त्वाचा मुद्दा आहे, कारण राष्ट्रीय पक्षांच्या तुलनेत प्रादेशिक पक्षांना एकाच वेळी मोठ्या प्रमाणावर प्रचार करणे शक्य होणार नाही. तांत्रिक दृष्टिकोनातून लाखो मतदान केंद्रांसाठी एकाच वेळी EVM व VVPAT यंत्रणा उभारणे हे प्रचंड आव्हान आहे. मध्यावधी सरकार कोसळल्यास उर्वरित कालावधी कोणी सांभाळायचा हा घटनात्मक प्रश्नही अनुत्तरित आहे. याशिवाय सर्वपक्षीय सहमती मिळवणे हे राजकीयदृष्ट्या अत्यंत कठीण काम आहे कारण विरोधी पक्ष या संकल्पनेला सत्ताकेंद्रीकरणाचा प्रयत्न म्हणून पाहतात.

या सर्व बाबींचा एकत्रित विचार केला असता असे स्पष्ट होते की एक देश, एक निवडणूक ही संकल्पना भारताच्या लोकशाही व्यवस्थेसाठी एक महत्त्वाकांक्षी आणि दूरदर्शी सुधारणा आहे. तिचे फायदे वास्तविक, मोजता येण्यासारखे आणि दीर्घकालीन आहेत. मात्र त्यापुढील अडचणीही तितक्याच गंभीर आणि बहुआयामी आहेत. त्यामुळे ही संकल्पना यशस्वीपणे राबवायची असेल तर केवळ कायदेशीर सुधारणा पुरेशी नाही. सर्वपक्षीय सहमती, संघराज्य रचनेचे संरक्षण, प्रादेशिक विविधतेचा आदर आणि तांत्रिक सज्जता या चतुःसूत्रीवर आधारित व्यापक राष्ट्रीय चर्चा होणे अत्यंत आवश्यक आहे. लोकशाहीची खरी ताकद ही केवळ निवडणुकांच्या संख्येत नसून जनतेच्या सहभागात, प्रादेशिक विविधतेच्या प्रतिनिधित्वात आणि सुशासनाच्या गुणवत्तेत असते. त्यामुळे एक देश, एक निवडणूक ही संकल्पना राबवताना या मूलभूत लोकशाही तत्त्वांशी तडजोड न करता, सर्वसमावेशक विकास आणि राजकीय स्थैर्य साधणे हेच भारताच्या उज्ज्वल भविष्याचे खरे द्योतक ठरेल.

संदर्भसूची :

1. Press Information Bureau. (n.d.) One Nation, One Election. Retrieved February 14, 2025, from https://pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2085082
2. Business Standard. (2024, December 17). Why 'One Nation, One Election'? Centre calls it a 'transformative shift'. https://www.business-standard.com/india-news/one-nation-one-election-india-proposal-kovind-committee-recommendations-124121700471_1.html

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-3 | January – February 2026

3. Wikipedia contributors. (2024, March 15).One Nation, One Election. In Wikipedia, the Free Encyclopaedia. https://en.wikipedia.org/wiki/One_Nation%2C_One Election
4. ॲग्रोवन. (2024, डिसेंबर 27). एक देश एक निवडणूक : फायदे-तोटे https://agrowon.esakal.com/agro-special/one-nation-one-election-benefits-and-drawbacks-article-on-agrowon-rat16
5. लोकसत्ता. (2024, सप्टेंबर 18). एक देश एक निवडणूक : राष्ट्रीय की राजकीय गरज? Retrieved from.https://www.loksatta.com/sampadkiya/features/modi-government-aims-to-implement-one-country-one-election-system-by-2028-sod-02-4629991/
6. सकाळ. (2024, डिसेंबर 17). One Nation-One Election: 'एक देश, एक निवडणूक' म्हणजे नेमकं काय? फायदे आणि तोटे जाणून घ्या.https://www.esakal.com/desh/what-does-one-nation-one-election-mean-pros-and-cons-of-simultaneous-polls-narendra-modi-ramnath-kovind-committee-knp94